

fremtillingen undertiden mere præg af et alment biografisk portræt af Egede i Grønland, end af samme person som grønlandsforsker.

Jan Andersen formår således at give en grundig beskrivelse af Egedes praksis i Grønland, mens videnskabsmanden ved skrivebordet i Danmark helt mangler. Begge dele bør vel være en del af historien om grønlandsforskeren Egede.

Allan Sortker

Michael Bregnsbo, *Caroline Mathilde: magt og skabne* (Köpenhamn: Aschehoug Dansk Forlag, 2007). 280 s.

Den 1 oktober 1766 stod den brittiska prinsessan Caroline Mathilde – blott femton år gammal – brud i St James's Palace i London. Brudgummen, den sjuttonårige danske kung Christan VII, var inte på plats, utan företrädades av hertigen av York. Make och maka sågs i stället för första gången när vigseln upprepades i Köpenhamn i november samma år.

Så långt representerade Caroline Mathilde ett i mycket typiskt kungligt liv i sin tids Europa. Hon hade fostrats kungligt i en konfliktfylld familj vid ett intrigfyllt hov. Hon blev i sin ungdom en schackpjäs i storpolitiken; äktenskapet var en uppgörelse mellan staterna Danmark och Storbritannien. Hon var sin makes kusin och släktbanden löpte till flera troner. Och hon kom till ett likaledes intrigfyllt hov och en likaledes konfliktfylld familj, med alla de besvär som väntade en utländsk prinsessa (Christian VII:s syster, Sofia Magdalena, kom som bekant till Sverige under likartade omständigheter).

Men hennes öde bryter av. Hon dog 1775 – tjugofyra år gammal – i hannoverska Celle, sedan tre år förskjutet från sin tron och fördriven från sitt rike. Bakom sig hade hon lämnat en sinnesjuk make, en avrättad älskare, en tronarvinge och en oäkta – ehuru av maken erkänd – dotter. Hennes korta och avbrutna drottningbana utspelades kring ett dramatiskt skede i dansk historia. Den avrättade älskaren var Struensee, under de omvälvande åren 1771–1772 Danmarks faktiske styresman och radikale reformator.

Michael Bregnsbo, historiker vid Syddansk Universitet med fokus på det danska enväldet, har tagit sig an ett ämne som väckt intresse. För en svensk publik är ödesdramat kring Caroline Mathilde och Struensee le-
vande gjort genom P. O. Enquists roman *Livläkarens besök*

(1999). I den omfattande danska forskningen kan Asser Amdisens biografi *Til nytte og fornøjelse. Johann Friedrich Struensee 1737–1772* (2002) nämnas, och i England blev historien senast aktuell i Stella Tillyards *A Royal Affair. George III and his Troublesome Siblings* (2006).

Bregnsbos grepp tilltalar. Det är en politisk historia som tecknas. Författaren tar uttryckligen avstånd från försök att psykologisera. Boken, skriver han, handlar om Caroline Mathilde, men han söker inte ge ett »psykologisk porträt» (s. 14). Han betraktar henne i stället som en händelse (*begivenhed*) i dansk historia, och studerar hennes öde (*skabne*) utifrån tidens politiska liv och politiska kultur. Hon var, som det formuleras, »en brik i et politisk spil» (s. 14), och det är – underförstått – i detta politiska spel som insikterna om hennes öde står att finna.

Boken är skriven med lätt hand. Bregnsbo fattar mäterligt läsaren i handen och leder vägen genom en innehållsrik historia där den lilla berättelsen om Caroline Mathilde ges klangbotten i stora linjer och centrala förhållanden. I de inledande kapitlens skildringar av huvudpersonernas uppväxt och äktenskapets tillblivelse ges framställningar av såväl de båda staternas olikartade politiska och socio-ekonomiska liv (det kommersiella och parlamentariska England med dess »gentry» visavi det agrara och enväldiga Danmark med dess godsägare och *fastebønder*) som storpolitikens karta och diplomati. I kapitlet om Caroline Mathildes första tid i Danmark ges framställningar om enväldets egenheter, det danska hovets struktur och det dagliga livet där. När så Struensee gör entré – knappt halvvägs genom boken – förankras hans väg mot makten i tidens gryende medelklasskultur, den tyska (liksom naturligtvis den franska och danska) upplysningen, och hans radikala reformer ramas in av liberala strömningar, upplysning och statsfinansiella förhållanden. Det är med andra ord en givande framställning av *l'ancien régime* i dess danska tappning, med en brittisk prinsessa och en nordtysk läkare i dess mitt. Där finns den kungliga upphöjelsen, den aristokratiska dominansen, den pockande medelklassen – allt roterande kring enväldets mekanismer och hovvärdens logik.

Bokens styrka ligger just i detta: att dramat placeras in i sin politiska kontext. Bregnsbo ger uppfriskande och viktiga problematiseringar. Struensee – i så mycket en främmande fågel – var inte i sig något ovanligt inslag i det danska enväldet. Tvärtom: raden av rådgivare som de facto regerade Danmark i svaga regenters ställe var lång. Struensees maktövertagande 1771 innebar störtandet av en sådan herre: Bernstorff. Hans

eget fall 1772 innebar inträdet av en annan: Guldberg. Att Struensee utnämndes till kungens livläkare under en utlandsresa 1771 var naturligtvis ingen slump. Bakom utnämningen verkade det parti som störtats av Bernstorff, och sedan Struensee kommit till makten gjorde dessa fördrivna herrar sitt följdriktiga återtåg till maktens korridorer. Vad som gör Struensee speciell var hans kärleksförhållande till drottningen. Däri fanns hans styrka men också deras gemensamma akilleshäla. Bregnsbo visar övertygande att förhållandet var bestämmande för Struensees blodiga öde och Caroline Mathildes nesliga näpst och sorti. Maktfullkomliga herrar hade Danmark sett förut, liksom drottningar med älskare. Men kombinationen blev ohållbar och finalen en osedvanligt grym uppgörelse.

Men den danska historien gick vidare i samma spår. Vare sig Caroline Mathilde eller Struensee var bortskrivna från den. Vid sin död hade Caroline Mathilde ställts i spetsen för nya kupplaner, mot Guldberg. Knappt decenniet senare förverkligades de utan henne, och sonen kronprins Frederik (VI) blev rikets faktiske regent. Inte heller Struensees spår uteblev. Effekterna av hans reformer kunde inte sopas bort, och – hör och häpna – när den sonlöse Frederik VI dog efterträddes han av sin syssling Christian VIII, som var gift med Caroline Amalie, dotter till Caroline Mathildes och Struensees gemensamma, fast officiellt legitima, dotter Louise Augusta!

Mikael Alm

Anne Eriksen, Anders Johansen, Siv Ellen Kraft & Erling Sandmo (red.), *Kulturanalyse: en teksthistorie* (Oslo: Pax Forlag, 2008). 528 s.

Denna antologi är resultatet av ett program för kulturforskning finansierat av Norges forskningsråd. Ambitionen har varit att stimulera kulturanalys närmast av etnologisk och sociologisk karaktär och i detta fall ta fram en norsk tradition i form av texter från 1700-talet och framåt. Texterna är grupperade i sex avdelningar: »Om menneskets opprinnelse», »Om fedrenes liv», »Om Folket», »Om hedningene», »Om de ville» och »Om forskjell og forandring». Listan över författare med anknytning till 1700-talet upptar utom den självklare Holberg även Gerhard Schöning, IverWiel, Jens Kraft, Erik Pontoppidan, Hans Egede, Jens Kildahl och Knud Leem.

Det är en spännande giv, särskilt Jens Kraft hör till upplysningens centrala gestalter när det gäller synen på »den andre». Klassiker är alltså med men också mindre självklara texter, inte minst hämtade från den av forskningen länge försakade genren missionärsrapporter. Som sig bör behandlas synen på samer och grönlänningar. Det gäller för övrigt särskilt 1700-talstexterna. Detta är både en geografiskt begränsad litteratur med syfte att skapa en nationell identitet och en internationell företeelse med motsvarighet i många andra europeiska länder.

Läsaren är tacksam för att den ursprungliga ortografin bibehållits och att utdragen är relativt fylliga. En viss ojämnhet uppstår genom att man accepterat tidigare noter där sådana funnits, men inte på motsvarande sätt förklarar tidigare oederade texter. En säregenhet i urvalet är att man stillatigande bortsett från eller i alla fall inte tagit med texter från perioden mellan cirka 1767 och 1833: man ger tio för tidigare delen av 1700-talet och ett drygt trettio för tiden mellan 1833 och 1941. Det är som om inget värt analys skrevs i Norge under två tredjedels sekel. (En inte särskilt hållbar slutsats skulle vara att det var genom unionen med Sverige som kulturlivet levde upp.) Anorlunda uttryckt: Är de förromantiska och romantiska texterna ointressanta ur de här angivna kulturanalytiska perspektiven?

Korta inledningar sätter in texterna i biografiska och sociala sammanhang och ger sammantagna en för svensken och troligen också norrmannen välbehövlig översikt av tidig norsk sakprosa. En ofrånkomlig men på intet sätt avgörande fråga är vad man skall räkna som »norskt». Kraft, Kildahl och Egede var födda i nuvarande Danmark. Men det viktiga är att få tillgång till dessa intressanta texter. Noterna ger förslag till ytterligare läsning. Man kan sakna hänvisning till J. E. Ebbestad Hansens likartade antologi *Norsk tro og tanke* som kom för ett par år sedan och som också är värd att uppmärksamma. Inledningen slår fast att »kulturanalysens äldre historie er dominert av mannlige forskere» – onekligen sant – och enbart manliga författare har beretts plats. Man hade därför kunnat önska att ett talande undantag som Elisabeth Meyers *En kvinns färd till Persien* (1932) uppmärksammats. Nu har jag lämnat 1700-talet och denna årsskrifts primära intresseområde. Önskemålen ovan skall inte dölja att det här är en användbar och välkommen antologi.

Gunnar Broberg